

JOGIRODALOM–JOGÉLET

HAMZA GÁBOR

*egyetemi tanár
az MTA rendes tagja
Eötvös Loránd Tudományegyetem
(Budapest)*

Ceccarelli Morolli, D.:
**A Brief Outline
of Roman Law**

A római jog és a bizánci jog neves művelőjének, a római Pontificio Istituto Orientale rendes tanárának tankönyve több, mint egy évtizedes kutatás és külföldön, az Amerikai Egyesült Államokban is folytatott magas színvonalú oktatómunka eredménye. A 13 fejezetre (chapter) tagolódó munka (textbook) a római jog (civil law) történetéről (chapters I–IV) és intézményeiről (chapters V–XIII) ad összefoglaló jellegű, nem csupán a szakmunkák eredményeire támaszkodó, hanem önálló kutatáson is alapuló, a római jog hívatásos művelője számára is hasznos áttekintést.

A római jog, mint egyetemi tantárgy szerepét vizsgálva a szerző rámutat annak az európai jogtudomány fejlődését döntő módon befolyásoló jelentőségére. Danilo Ceccarelli Morolli utal arra, hogy számos modern jogi kategória, jogi konstrukció, jogintézmény (istituto giuridico, Rechtsinstitut) a római jogban, annak hagyományaiiban gyökereznek. Ez vonatkozik a kánonjog számos intézményére is. A szerző nézete szerint emellett fontos a római jogtudósok (iurisperiti, iurisconsulti) jogi érvelésének, argumentációjának iránymutató szerepe is.

A történeti bevezetésben a korszakbeosztás kapcsán a szerző a római jogi, jogi romanisztikai irodalomban uralkodó álláspontot követi. Az archaikus korszak jogát röviden jellemezve a formakényszert

és a kezdetlegességet említi. A XII Táblás törvény (Lex duodecim tabularum) korszakalkotó súlyát áttekintve, elsődlegesen a kodifikációt, pontosabban a kompilációt hangsúlyozza. A „fons omnis publici privatique iuris” (Livius) azonban nézete szerint is számos ún. „kezdetleges” szokásjogi (ius consuetudinarium, consuetudines) elemet foglal magában, tartalmaz.

A rómaiak tradicionalizmusa, hagyománytisztelete a döntő oka annak, hogy évszázadokon át ez a törvény a par excellence jogforrás (fons iuris). A Kr. e. II. századtól kezdődően figyelhető meg a jog konstans jellegű „modernizálása”, amely egészen a klasszikus korszak végéig tart. Ez a fejlődés és „megújulás” („renovatio”) elsősorban a magisztrátusok eredményes tevékenységének produktuma. Kiemeli a szerző a lex Aebutia mérföldkő-szerepét ebben a fejlődésben. A kodifikálással sok vonatkozásban egyjelentésű az Edictum Perpetuum. A jogtudósok tevékenységét elemezve a szerző utal a respondere, az agere és a cavere tevékenységi formákra. A jusztiniánuszi kodifikáció (kompiláció) előtörténete összefüggésében foglalkozik Ceccarelli Morolli a Codex Gregorianus-szal, a Codex Hermogenianus-szal és a Codex Theodosianus-szal. Az interpolációkat említve a szerző az „emblemata Triboniani” terminus technicus-t használja. A munka első, történeti része az I. Iustinianus császár nevéhez fűződő Corpus Iuris Civilis elemzésével fejeződik be. Ilyen módon a római jog középkori és újkori továbbélésének igen szerteágazó kérdésköre – nyilván terjedelmi okokból – már nem kerül elemzésre.

Az általános részben a Ceccarelli Morolli elsőként a jogi norma fogalmát és annak osztályozását elemzi. A jog fogalmát vizsgálva először a jogszabály, norma agendi konst-

rukciót elemzi. A joghatások szempontjából analizálva a jogszabályt, említi a lex perfecta-t, a lex imperfecta-t, valamint a lex plusquamperfecta-t. A továbbiakban az olasz szerző az egyes fogalom párok, ius civileius gentium, ius gentium-ius naturale, ius civileius honorarium, ius privatum–ius publicum, ius cogens–ius dispositivum és végül a ius commune–ius singulare különbséget vizsgálja.

A római jog forrásait („fontes iuris”) elemezve Ceccarelli Morolli rámutat a szokásjog kiemelkedő szerepére. Részletesebben ír a magisztrátusok edictumairól, rámutatva azoknak a jogfejlődésben játszott kiemelkedő szerepére. A jogtudományt analizálva a jogtudósi reszponsumokkal foglalkozik mélyebben a szerző. A jogi norma alkalmazását elemezve az értelmezés egyes formáit tekinti át a könyv. A jogalanyokkal foglalkozó részben Danilo Ceccarelli Morolli a természetes személyekkel, a jogképességgel, a status libertatis-szal, a status civitatis-szal, a status familiaeval, a capitis deminutio-val, a jogi személy fogalmával, valamint a jogképesség, illetve status korlátaival foglalkozik. Önálló elemzés tárgya egyrészt a dolog (res) fogalma, másrészt az egyes dologosztályozások („divisio rerum”). A jogügyletekkel foglalkozó részben a cselekvőképesség, a regula Catoniana, a simulatio, a reservatio mentalis, az error, a dolus, a vis ac metus, a jogügyletek tartalma, a feltétel, az időhatározás, a meghagyás és végül az ügyleti képviselőtétel kerül elemzésre. Az ügyleti képviselőtétel tárgyalva a szerző annak különböző formáit tekinti át, azok között éles határvonalat húzva. Az indirekt (közvetett) képviselői formát elemezve megállapítja, hogy a képviselő ebben az esetben a saját nevében jár el, de a képviselt érdekében cselekszik. A képviselőteten belül röviden említést nyer

az ún. szervezeti képviselő intézménye is.

A *családi jogi* részben a szerző a család, a házasság, valamint a gyámság és a gondnokság fogalmát és intézményeit vizsgálja. Az utolsó, az öröklési jogot vizsgáló részben a szerző az általános fogalmak áttekintését követően a végrendeleti, a törvényes és végrendelet ellenére való öröklés rendszerét elemzi. Az öröklési jogi részt a különös jogutódlás egyes eseteinek áttekintése zárja be.

A *kötelmi jogi* részben a szerző először az obligatio fogalmát határozza meg. Az általános részben részletesebb elemzésre kerül a késedelem (*mora*). A különös részben a szerző elhatárolja a szerződést a *pactio*-tól, majd ezt követően az egyes szerződési típusokat tekinti át. Ezekben belül részletesebben az adásvételi szerződéssel foglalkozik a szerző. A *delictum*okat áttekintve a szerző először is annak fogalmát határozza meg és ezt követően elemzi röviden a történeti fejlődést. Részletesebben a *damnum* fogalmával, elemeivel foglalkozik Ceccarelli Morolli. A kötelmek

biztosítékait áttekintve az *arrha*-t, a *poena conventionalis*-t, valamint az egymással rokon *sponsio*-t, *fidepromissio*-t és *fideiussio*-t elemzi a szerző. A kötelmek átruházására és a kötelmek megszűnésére vonatkozó fejtegetések képezik a kötelmi jogi rész utolsó részét.

A *dologi joggal*, különös tekintettel a tulajdonra, foglalkozó fejezetben elsőként a tulajdon fogalma – mint „*in re plena potestas*”? az elemzés tárgya. A szerző felsorolja a tulajdon korlátozásának egyes eseteit is. Részletesebben elemzi a könyv a tulajdon történetét, valamint annak egyes formáit. A birtokot vizsgálva először annak elemeit, *corpus* és *animus*, elemzi. Röviden áttekinti a *possessio* történetét, fejlődését is. A továbbiakban az olasz szerző az eredeti és a származékos tulajdonszerzési formákkal foglalkozik. Az elbirtoklás kapcsán említi meg a *praescriptio longi temporis* és a *praescriptio longissimi temporis* konstrukcióit. Foglalkozik az elbirtoklásra vonatkozó juszteniánusi reformokkal is. Részletesebben elemzi Ceccarelli Morolli – a tulajdonvédelem körében – a *rei vindicatio*

és az *actio negatoria* kategóriáit, majd röviden áttekinti – a birtokvédelem körében – az egyes *interdictum*okat. A „*iura in re aliena*” körében, a fogalom meghatározás után, a *servitutum*okat, a *superficie* jogot, valamint az örökhaszonbérletet vizsgálja. A zálogjoggal is foglalkozik a szerző. A zálogjog egyes formái (*fiducia*, *pignus*, *hypotheca*) áttekintését követően a joghatások összefoglalása szerepel.

A munka átfogó képet ad a római jog „*külső történetéről*” (“*historia externa*”) valamint annak kiemelkedő jelentőségű fogalmairól, konstrukcióiról és intézményeiről. Terjedelmi okokból azonban nem kerülhetett sor a továbbélés igen komplex kérdéskörének ismertetésére. A könyvet rövid szakirodalmi bibliográfia és időrendi táblázat egészíti ki. A könyv olvasója adekvát képet nyer a ma is igen sok jogintézmény vonatkozásában aktualitással rendelkező, a polgári jog (magánjog) kodifikációjában Európában és Európán kívül egyaránt ma is jelentős szerephez jutó római jogról.